

ДЕЯКІ КОГНІТИВНІ ВИМІРИ СФЕРОГАЛУЗЕВОГО СПОСОБУ ДИНАМІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: У ВИТОКІВ ПРОЦЕСУ КОНСТИТУЮВАННЯ АВТОРСЬКОЇ НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ “СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СФЕРОЛОГІЯ”

Наукові праці МАУП. Серія Політичні науки, 2019, вип. 58(2), с. 73–86

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-02/58-73-86>

*Ментально безцінна констатація одного з найбільш плідних моїх учителів у науці самоокреслилася в ролі давньолатинського *pinximus saliens* — “найважливішої обставини”, “вирішального пункту” та “визначальної точки” [9, 503] в контексті усієї колізії з підготовки даної статті. А тому й саму статтю можна сприйняти і як своєрідну авторську сповідь-звіт, і як звід “досвідних порад” молодим науковцям. Дослідження проведено в ідейно-теоретичних координатах давно засадованого автором концептуально-мемуарного жанру. Її тема та проблематика ще не пройшли належних фаз “конфлікту інтерпретацій” (П. Рікер), — можливо, тому що досі мало хто замислюється над феноменом “спосіб динамізації суспільного розвитку” [умовно узятій до аналізу країни].*

Приблизно з десятитисячної rischi історії люди почали підсвідомісним чином “підштовхувати” темпи розвитку та й в цілому — модус свого земного буття. Одвічний “свербіж незадоволеності” пульсом поточного життя та спорадичне прагнення заглядати за лінію горизонту, — ці першорозумові інтенції homo sapiens й можна вважати першими фазами Когнітивної революції в

історії соціалізації людства. З плином часу до означеного “свербежу” стали додаватися ще два невідомі імпульсанта до пришвидшеного руху життя — методи теоретичного мислення людини та способи практичної діяльності людини.

Звернімо увагу на специфіку давньоеллінського і латино-ренесансного філософського мислення: *metodos* — це спосіб і мислення, і дій людини. Традиція роздільного вживання цих двох понять — не західноєвропейська, а давньорадянська. За роки радянського життя ця звичка “автоматично” передалася й українському наукознавству. Те ж саме стосується роздільного вживання понять “об’єкт” і “предмет”. А ось вживані у статті поняття когнітивне (лат. *cognito, cogito* — мислю, міркую) та креативне (лат. *creativus* — творчий, рухливий) — це вже сучасна позитивна українська науково-пізнавальницька практика.

“Революції — локомотиви історії”, — цей афоризм у науковому світі аплікується як до соціальної та політичної історії людства (окремих народів, країн, держав), так і до історії еволюції людського мислення, зокрема, — й до стрибкоподібного розвитку наук про людину і суспільство, економіку й політику, етику й культуру тощо. Низка геніальних ідейно-креативних відкриттів XVI–XVII ст. з легкої руки Б. Грасіана (“Критикон”, 1670) отримала назву Когнітивної революції.

Когнітивна революція водночас є і черговою стадією висходження людської цивілізації, і якісно-орієнтаційним дороговказом для всіх типів соціальної революції. Розташовуючись над ними (а саме — над аграрною, промисловою, науково-технічною, інформаційно-технологічною, соціально-політичною та ін.), вона “підкладає” під ними відповідний спосіб динамізації процесу реалізації кінцевої мети кожної з них. Скажімо, під аграрну революцію людська теля “підклала” спосіб селекції рослинних культур харчової групи, а також і одомашнених тварин; під промислову — заміна ручної праці машинною працею; під науково-технічну — роботизацію; під інформаційно-технологічну — штучний інтелект; під соціально-політичну — аналітичний прогноз, планомірність, наукове управління, політичні технології тощо.

Будь-яка з названих революцій не є короткочасним актом, а є досить тривалим історичним процесом. Когнітивна революція є відправною по відношенню до Креативної, а остання є якісним продовженням першої. А обидві — у вказаній субієрархії — передують будь-яким та супроводжують будь-які інші революції. Інакше кажучи, Когнітивна революція ідейно-епістемними інтенціями “зверху” імпульсує до розвитку Креативну революцію способами удосконалювання життійної практики “знизу”.

Найбільш специфічною тут є соціально-політична революція. Як процес вона переживає чотири фази розвитку: 1) революційна ситуація; 2) політичний переворот (власне — “політична революція”); 3) переростання соціальної революції в соціальну реформу; 4) реалізація кінцевої мети революції. Незавершеність революції на будь-якій із зазначених фаз — об’єктивна запорука повороту суспільного розвитку в ретроспекцію і ... до бар’єру очікування на нове сфероподібне проходження, здавалося б, уже “пройдених фаз розвит-

ку”. Вітчизняні приклади — на долоні: 1) “Студентська революція на граніті” (1990 р.); 2) нинішня “Серважна революція нових облич” (2019 р.), “задовольнилися” лише політичним актом заміни Прем’єра; 3) перший (2004 р.); 4) другий (2014 р.) Майдани далі завдань двотретинного політичного перевороту не просунулися. У підсумковому аналізі маємо синтез: Когнітивна революція в духовній сфері дозріла лише до декларативної стадії, а Креативна революція в надрах політичної сфери до нового (реформаційного) способу просування вперед і не підійшла. Чому так сталося? Суб’єкт-людські сили в кадрових “арміях” обох революцій — “верхні” політичні еліти та “низово-народні активісти”, — тобто найбільші креативники, які мали уособлювати творчий стрижень політичного процесу та скеровувати країну вперед, — усі вони при найменш поверховому аналізі виявилися платонівськими “сліпцями”, а не гегелівськими совами. Наразі результат давно вже презумований Писанням: коли сліпий поведе сліпого, обидва впадуть у яму...

Навіть абстрагуючись від багатющого тезаурусу світової теорії революції, — уже на вітчизняному досвіді короткочасової глибини видно буде, як наші “робочі” поняття зазвучать і запрацюють по-різному, диференційовано, якщо з’ясувати, на які автентичні запитання вони відповідають. Спосіб запитую: що це? про що йдеться? Метод відповідає лише на одне запитання: як це зрозуміти? Соціально-політична, Когнітивна й Креативна революції, — кожна по-своєму запитують: 1) на якій фазі розвитку революціонізована країна перебуває? 2) яким методом (методами) можна найефективнішим чином зрозуміти пульс та ритми її руху вперед? 3) яким способом найдоцільніше “впливати” на хід розвитку ім’ярек революції на шляху до її кінцевої мети? [3, 22–24].

Втім, так, “по-писаному”, соціально-політичні революції досить зрідка розвиваються. Ба, більше того, — не є рідкістю й “казуси навиворіт”. В політичній історії зафіксовано й факти миттєвої революційної/контрреволюційної оцінки/переоцінки людьми свого ставлення до політичної влади у часово-дистриктному спектрі від “Нехай...” — до “Геть!”. Американський політантрополог Ю. Н. Харарі саме в подібному “двомиттєвому клінчі” оцінює Французьку революцію від серпня 1789 р., — коли “народ ледь не за одну ніч переключився від віри в міф про дану Богом королівську владу до віри в міф про народовладдя” [15, 48]. А хіба наша 73-відсоткова серважна революція в Україні 2019 р. — не унікальна арія з тої ж само подібної одноактної опери?

В історії науки — від Б. Грасіана (1670) й донедавна — інде запитували: якщо будь-яка революція не акт, а процес, то яким маркером слід/можна вимірювати часову тривалість того процесу, — лінійним етапом чи якимось “хвилястим овалом”? Тридцять п’ять років тому мені одному з перших (тоді ще радянських) суспільствознавців довелося наштовхнутися на сферодіальнісний маркер вимірювання способу й тривалості революційного процесу в окремо взятій країні [7, 11–14, 21]. Відправною фреймою послугувала думка середньовічного вченого і поета, засновника першого в історії університету Алкуїна (789 р.): сама по собі людина та усе, що вона творить наново, — усе має сфероподібну форму.

Наприкінці 1970-х років, — акцентніше після прийняття нової Конституції СРСР та Продовольчої програми КПРС, — у мене з'явилася досить ще розпливчата ідея етапізації процесу розвитку Аграрної революції. “Етапами” визначалися виробничо-кліматичні стадії: 1) обробка ґрунту під відповідні продовольчі культури; 2) посадка в ґрунт відповідного насіння та клубнів; 3) догляд за досягаючими рослинами; 4) збір врожаю тощо. У першій половині 1980-х років я настійно — та “про себе” — екстраполював цю ідею на “етапізаційних ризиках” розвитку іншопрофільних революцій, — соціально-політичної, промислової, науково-технічної, інформаційно-технологічної тощо.

Поступово відкрystalізувалася й думка про доцільний спосіб відображення ідеї етапізації революційного процесу на письмі, — та ще й з графічним елементом (рис. 1). Запрацював винайдений мною метод поступового знищення старої якості в надрах попередньої стадії в нових умовах наступної, нової стадії... І таким чином “еволюційний крот історії” (В. Шекспір) веде процес до формування нового стану речей в надрах нової, наступної стадії і т. д.

У мене ніби вирости крила творчого натхнення, — адже ж у мене сформувалася цілісна контекстна тріада ледь не суворо діалектичного змісту: (1) неперервний процес — (2) етапні стадії — (3) зникаючі у ретропросторі старі якості попередніх стадій. Навесні 1983 р. при апробації мого відкриття (тріади та рисунку) на засіданні кафедри соціології лєнінградського електро-технічного інституту я вдався до цитування одного з сонетів В. Шекспіра, в якому містилася аналогічна думка (наводжу її російською мовою):

“Есть в жизни всех людей порядок некий,
 Что прошлых дней природу раскрывает.
 Поняв его, предсказывать возможно...
 Грядущий ход событий, что еще не родились,
 Но в недрах настоящего уже таятся” [1, 67]

Коли я закінчив цитування класика та на “заштрихованих смугах” рисунок вказав на “містилице” шекспірівських “минулих днів” і “ходу грядущих подій”, літня людина — завідувачий кафедрою зупинив політ моєї руки у просторі та зауважив: “Винайденим вами способом діалектичного прискорюван-

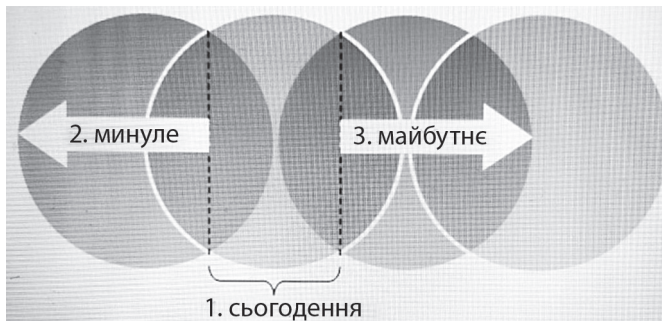

Рис. 1. Майже за В. Шекспіром.
 Структура окремо взятої спіралеподібної моделі
 “Спосіб динамізації суспільного розвитку”

ня або ж і пригальмування суспільного розвитку слід користуватися гнучко й обережно: Шекспір жив давно, а його прогнози й досі у вас в активі... Я пропоную вам підшукати інші варіанти розміщення етапів/стадій суспільних перетворень. Мені, наприклад, ваша “триетапна спіраль” чимось нагадує публіцистичний образ штампу “репресивної спіралі за минулі гріхи”... У подальшому я над цим справді замислився.

З тією ж “спіраллю” навесні 1985 р. я апробувався вже в Україні, на кафедрі літературних жанрів та стилів факультету романо-німецької філології Чернівецького університету. Зібралось до чотирьох десятків різнопрофільних учених і аспірантів. Модератором дискурсу був доцент, відомий публіцист Вольф Московичі (нині — професор філософії Єрусалимського університету; це — молодший брат відомого французького соціолога Сержа Московичі; років десять потому з Вольфом ми ще кілька разів зустрічалися у творчих колізіях, про які я згадував в одній своїй книзі, що вийшла нещодавно друком [4, 55–57]).

Двома мовами — українською та румунською! (що створило в аудиторії напівшокову ситуацію) — Вольф майстерно домігся схвалення присутніми моєї “модельної спіралі”, сформулював для протоколу пропозиції зібрання на мій перехід від “сільськогосподарської тематики” до “лінгво-історичної проблематики” та від “вольової етапізації історико-політичних процесів” до “концепції білінгвістичних комунікацій в багатонародних радянських республіках”. У цей час з залу надійшла записка, в якій анонім рекомендував відмовитися від “заштрихованої мережі сутностей минулого, сьогодення й майбутнього” (як було позначено на моєму рисунку), — відмовитись “на користь більш творчого поняття, яким — не лише за В. Шекспіром — можна пояснити, наприклад, “скачок вниз”, з висоти зрілого соціалізму — в глибоку яму застою...”. Якщо ж важко пояснити подібні каверзи реального соціалізму, — відкладіть дисертацію “на потім”. Значить, це ще не ваш час”.

Попри все те, я отримав і тут позитивну апробацію, але був дещо засмучений. Я настійно напружував свою пам’ять: невже у мене немає такого “зазивного поняття”? І тут сяйнула думка — є таке поняття: “сфера управління народовладдям...”. Це — з моєї невеликої статті 1969 року, написаної з нагоди 300-річчя Дм. Кантеміра. Я тоді був аспірантом Одеського університету, статтю подавав до збірки аспірантських робіт. “Управляти народовладдям” — це абракадабра, але, якщо ж це — реалія, тоді це називається диктатурою”, — зауважив мій колишній науковий керівник, обрусілий француз професор Д. Бельфор. І додав: “А ось над словом “сфера” ще можна поміркувати, але не так мляво, як Блез Паскаль, бо вона в нього без центру і зовнішніх рамок [12, 122], — як у О. С. Пушкіна — казкова хата “без вікон і дверей”...

За кілька місяців самовідповідального ставлення до свого “трудового спадку в науці” я перегорнув і переосмислив зо два десятка ранніх рукописів і публікацій за попередні п’ятнадцять років. У чотирьох з них, — зокрема, у брошурі за 1970 рік, у збірці статей за 1980 рік, у навчальному посібнику за 1983 рік та в монографії за 1985 рік, — в них, “узагальнюючи, без деталей”, більше ніж сто разів фігурує пошукувана ноціуніка (від лат. — поймену-

вання речей): “сфера життя”, “суспільна сфера”, “сферний підхід”, “сферний спосіб”, “сферна модель”, “сферно-діяльнісне мислення”, а також до десятка найменувань окремих сфер, — політичної, економічної, культурної, духовної, етнічної (етноісторичної), господарської, природної, трудової, публічної і т. п. У тридцяти випадках я — ледь не навпомацки — в ті роки вже виходив на диференціацію понять “сфера суспільного життя людини” та “галузь суспільної життєдіяльності людини”.

Невдовзі (у вступному до Академії рефераті від серпня 1984 р.) я сформулював — і досі актуальну для мене — дефініцію “сфери суспільного життя”. Це — соціальна площина буття людей, на якій вони об’єктивують свої потреби та інтереси, ставлять до реалізації свої життєві цілі, завдання й проблеми, розгортають нескінченну взаємодію з приводу чогось важливого й важкого у своєму житті [2, 63]. На даній теоретикологемній базі під кінець 1985 р. у мене самовималювався символічний образ корелятивного розташування (основних) п’яти сфер на геополітичній площині умовно узятій до аналізу багатонародної країни (рис. 2).

Перший варіант рисунка виконано у червні 1986 р. в Москві та в “ідейній” аплікації до двох умов тамтешнього життя. По-перше, етнічну сферу розміщено в центрі картини — на ознаку того, що СРСР, як і його наступниці — Росія та Україна — були й є багатонародними країнами. По-друге, на тлі “суворих вказівок” нової Програми КПРС (від лютого 1986 р.) про “специфічно змінені умови перебудовчого життя” стосовно комуністичної партії та радянської держави (обидві вони в СРСР були провідними інститутами політичної сфери), — у цьому зв’язку сама політична сфера “в роздутому вигляді” була піднесена над усіма сферами взагалі. У нинішньому вигляді (хоча реальні умови в суверенній Україні ніскільки не змінилися) ту ж само “роздуту” політичну сферу розміщено вже з лівого, “не-керівного” боку, — де їй політологемно й належить бути.

У вересні 1987 р., під час останньої апробації “дисертаційного заділу” на кафедрі історії та теорії світового політичного процесу АСН мені звеліли

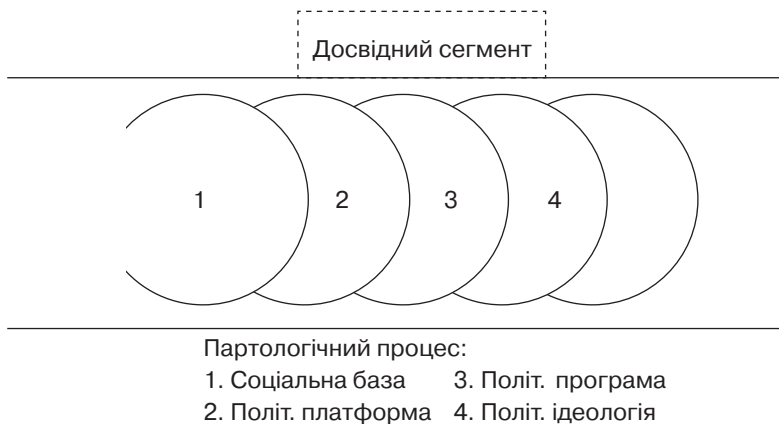

Рис. 2. Патологічний процес

позначити “концептуальний вододіл” між двома моїми моделями “способу динамізації суспільного розвитку”, — між “лінійно-спіралеподібною моделлю” та “сферно-діяльнісною моделлю”. Судячи з мого Щоденника того часу, відповідь була, за словами кафедрального рецензента, “задиристою та з натяками на прагнення доперебудовного партійно-державного керівництва камуфлювати свої огріхи при плануванні й підбитті підсумків розвитку економічного й соціокультурного життя”.

Відповідаючи на зауваження рецензента, я ще раз звернувся до процитованого раніше сонета В. Шекспіра: доперебудовне політичне керівництво “природу минулих днів” викривляло, наприклад, такими постфастумними корекціями, як: а) зарахуванням до будь-яких підсумків “упущених в минулому можливостей”; б) корегуванням “вчорашніх планів” при підході до сьогоднішнього фінішу, або ж в) відомим у світі радянським фантомом “п’ятирічку за чотири роки” тощо. Можливо, це справді виглядало (чи й було по суті) “задирістю” з мого боку, — бо ж саме в цей момент мене “поставив на місце” завідуючий кафедрою: “З подібним теоретичним потенціалом вашого “спіралеподібного способу динамізації суспільного розвитку” скоріше дійдете до найближчої парткомісії, аніж до атестаційно-дисертаційної трибуни... А тому я і рекомендую одну третину когнітивної уваги приділити “спіралевидному способу”, а дві третини — “сфероподібному способу”. Після перерви готуйтеся до другої частини доповіді”...

Нагадування феномену “парткомісії в СРСР” (особливо 1930–1970-х років) мене швидко привели до тями... Розповіді мого батька, закордонного комуніста-підпільника, про засідання тих комісій під рефреном “На кого ти працюєш?” миттю спливали в моїй уяві на фоні гіпотетичного рефрену “На що ти натякуєш?”, адресованого вже “партійному вченому” мого рівня й мого часу. Про подібні колізії нині “яскраво” пригадує академік В. П. Горбулін: “Люди, які проходили парткомісію, заходили до кабінету в сухій сорочці, а виходили наскрізь мокрими, наче потрапили під зливу” [8, 181]. Я повертався до кафедрального кабінету більш наляканий своєю уявою про гіпотетичне засідання парткомісії “за моєї участі”, аніж очікуванням важкого закінчення моєї доповіді та не прогнозованого висновку кафедри...

Але після перерви мені не довелося продовжити свій дискурсний виступ. До нас підійшов мій науковий консультант, який — за його словами — “мусив би без крапки з комою” включитися в роботу кафедри кількома “процедурними акцентами”. І справді, він одразу включився в роботу, так би мовити, “на мою користь”, трьома моментами за суттю.

По-перше. Кілька днів тому він (як офіційна особа, яка “відповідає за всю науку в СРСР”) брав участь у засіданнях солідних учених колективів “з апробації та дипломної атестації” з півтора десятка радянських і зарубіжних дисертантів АСН. Його, як такого, що тривалий час було відірвано від “вітчизняної дисертаційної практики”, вразили три речі: 1) антираціоналізм додекартівського гатунку; 2) “дикий союз середньовічної схоластики й просоціалістичного популізму”; 3) “низький рівень теоретико-текстової культури” та антидіалектизм мислення на письмі. Наскільки він встиг ознайоми-

тися з моєю роботою, “цих гріхів у ній не так уже й багато, а тому, якщо й кафедра такої думки, то є підстави рекомендувати її на подальше вдосконалення і — до захисту...”.

По-друге, він різко висловився проти подрібнення новаторських дисертацій на “частки” — негативу, напівпозитиву, цілісного позитиву і т. п. та порекомендував апробантам (рецензентам, опонентам) і атестантам (кафедрам, СВР) ставитись до наукових продуктів сучасників (їх статей, книг, дисертацій) як до якогось “цілого зі своїми огріхами й новаціями”. І — до мене: “Не викидайте нічого сьогодні спірного — завтра воно може зметаморфозувати у невідоме. До речі, це стосується і в цілому взятого вашого “лежачого ланцюга”, і новельних суджень навколо сонета Шекспіра, і застарілої дефініції сфери у Паскаля”.

По-третє. При тому, що йому імпонувала моя аргументація переваг сферогаузевого способу над способом ланковим, порекомендував “бути обережним в колізіях уточнення місця й ролей партії і держави в інституційній структурі моделі політичної сфери”.

Я визвався провести його до машини. З нашої розмови я дізнався, що він запізнився через “важке робоче засідання комісії з надання допомоги закордонним комбатантам у редагуванні програм їхніх партій...”. У подальшій розмові він акцентував: “Пам’ятаєте, я почав “крити” догматиків, антираціоналістів і популістів, — вони є не лише серед молодих дисертантів, є вони і в середовищі іменитих академіків... Я не досить часто зустрічаю у когось ваші акценти на інституціональні ролі і партії, і держави, — так що тримайте тон і рівень та будьте обережні у відстоюванні ваших трьох тез, — про партію і державу не як “командорів”, а як виконавських інститутів, про переваги сферного способу над “планово призначеними грядущими етапами” та про глибинні зв’язки між Когнітивною та соціальною революціями в ґрунті буття й розвитку будь-якої країни”. На останок він порадив “доточування “нових позицій” продовжувати з постійними рецензентами — Р. Ітсом і М. Гефтером, дотримуватися графіку роботи в Академії (публікації, відрядження, звіти, доручення тощо) та перманентно почувати себе в тонусі і динамічному курсі”.

Повернувшись до Києва, я опинився в центрі своєрідного “трикутника вогневих точок” та перед дистрикт-необхідністю: 1) зреалізувати зауваги названих вчених-апробаторів мого дослідження; 2) якомога обережніше поставитися до рекомендацій, суджень і вимог наукового консультанта; 3) ані на мить — і на службі, і на громадсько-політичній роботі, і в наукових своїх заняттях — не забувати про свій політико-ідеологічний статус (напевно, тому моїх колег того часу К. І. Зародов — один з моїх офіційних опонентів — називав “політичними суспільствознавцями”, а І. Ф. Курас — “саперами”).

У ті роки та ще деякий час потому усім своїм еством я відчував себе “ментально затиснутим” між двома політичними інститутами — між партією та державою. З огляду на викладене тільки-но — та надто на неодноразові застереження О. М. Яковлева щодо “перманентної обережності” дискурсу навколо цих “делікатних матерій”, — з огляду на усе це, я вирішив, бодай в прелімінарному сенсі, колись висловитись. Наївну “необережність” подібного гатунку я

виявив без малого три роки потому, — при спробі захистити другу докторську дисертацію з проблем нової наукової новели — політичної кратології. Тоді, у жовтні 1989 р., “офіцоп” Р. І. Косолапов, “за недолугу локалізацію партії та держави не над усіма сферами життя, а з лівого боку, — в ролях “штовхачів руху” або ж і “пожежної команди”, — за це він мене обізвав “лівим ревізійністом-гародистом”, і цим суб’єктивістськи довів справу до ... мого провального захисту [6, 13].

Після того і деякий час потому я перебував у глибокому й деструктивному трансі. За чотири роки загубити дві докторські дисертації, — та ще й через “високопортфельних осіб”, які “криво мислять” на означеному нескладному епістемному полі... З тих пір та за безтямного токсикуювання нормальних наукових понять в нормальному суспільстві, — я на ті “особи” та на ці “токсини” затаїв у душі мізантропію величезної ваги... І терпляче чекав на okazії до розрядки.

Влітку 1994 р. okazія йшла мені назустріч. У виборчому штабі кандидата у Президенти Л. Д. Кучми обговорювалася “проблемна матриця” останніх його передвиборних виступів та зустрічей. Нас було 5–6 осіб, і ледь не кожний прагнув висловитись. Харків’янин В. Гриньов радив Л. Д. “м’яко торкнутися” питання про “різничитання” в різних регіонах країни поняття “держави”. Львів’янин Т. Стецьків застеріг усіх: “Нас не чіпайте, — у нас вона — ікона...” Я інтенційно підскочив: “Насправді вона і не ікона, і не адміністратор країни, як у Президента Л. М. Кравчука, — вона є головним політичним інститутом...”. “Я з ним згоден”, — сказав миколаївець М. Білоблоцький. “Ну то й добре, — відгукнувся Л. Д. — Тоді ось що: ти й ти (Білоблоцький та я. — І. В.) домовтеся між собою і дайте для мене, технаря, зрозумілу формулу”. “Ідея — твоя, бензин — мій”, — відбувся жартом Білоблоцький, презумуючи цим за собою роль “формулювача” моєї ідеї.

Чекати на матеріалізацію всієї епістеми довелося недовго. 19 липня 1994 р. в інавгураційній промові у парламенті Президент проголосив ту чудову формулу: “Держави України — це не ікона, на яку треба молитися, це надзвичайно важливий інститут, який повинен ефективно працювати в інтересах людей, служити їм” [10, 8].

Повернуся у ретроспекцію. У докторантські часи я анізащо подібної сатисфакції від своїх кривдників чекати не міг би. Бо ж після лютневого (1986 р.) XXVII з’їзду над усіма “висіла” надто розпливчата ідея “радикальної зміни статусу партії” в політичній сфері та й в житті величезної, п’ятисотнаркодної країни взагалі... Однак, про себе я над цією політико-кратологічною каденцією не припиняв ні думати, ні “писати в стіл”, ні малювати графіки, схеми, рисунки тощо.

Один сюжет — здавна, ще із контексту “постчехословацького партіплуралізму” початку 1970-х років, — не давав спокою: “Яким би чином позбавитись фейкової “кабінетної/диванної партії”? Спорадично — з перервами і повторами, ні з ким не радячись, — навесні 1987 р. я розробив досить схематичний свій “партологічний проект” (див. рис. 2), в якому домінує й досі сферологічна ідея: 1) із розпливчатої паскалевої квазі-сфери “соціальної бази партії”

впливає 2) “овально окреслена” групка першоактивістів — “політична платформа партії”, а вже вона розроблює 3) політичну програму партії з радикальної реформації усіх сфер життя і галузей діяльності статутних членів партії та її симпатиків (у майбутньому — це й є електорат даної партії); увінчує схему-рисунок 4) концепція політичної ідеології партії. На словесне, понятійно-термінологічне “обрамлення” свого проекту я наважився лише тридцять років потому [5, 280].

У травні 1987 р., під час робочої зустрічі з О. М. Яковлевим та Е.-Г. Кальбе я спробував “апробувати” у них моє нове сферологічне “творіння”. Кальбе сказав, що “до подібних утопізмів не додумався б навіть Томас Мор”, а Яковлев утаємничено зазначив: “Як диявол у Вольтера, тут прихована ідея партплуралізму, навіть до обговорення якої ми не готові... Може статися, “перебудова” нас до цього й підведе...” У червні 1989 р., під час обговорення готового на 50 відсотків текстового заділу моєї другої дисертації (з проблем політичної кратології) Яковлев, розглянувши мою “загальносферну схему” (рис. 3), якось розчаровано зазначав: “Дарма ви з Р. Ітсом і М. Гефтером про подібне відкриття мовчали... Якби ми, в керівництві, про це знали бодай кілька років тому, — напевно, не було б потреби в цій галасливій перебудові” [7, 14; 11, 78; 13, 101]. Нехай би це виглядало й досить нескромно, але інакше не сказати: це другий — і найважливіший! — аксіологічний апофеоз моєї соціально-політичної сферології.

Повернуся до хронологічного рубежу 1985 і 1986 років. Ще раз — про свою колишню “інституційну затиснутість” між партією і державою. Я дуже часто — наодинці з собою — уявляв себе перед запитальним бар’єром: Я і Влада: хто є хто? Нехай і на низовому (почасти й на апаратно-виконавському) рівні, — я не є “вільний творець” політологемних цінностей та орієнтацій... А коли так, чи міг би я колись “вказати” навіть низовим верхам (1) на безглуздість формули “п’ятирічка за чотири роки”, або (2) на недоцільність по-

Рис. 3. Авторитетний статус політичної сфери в багатонародному суспільстві

ділу партійних органів на “промислові” і “аграрні”, — що й говорити (З) про теоретичне спростування безладу середини 1980-х років щодо змісту сленгу “перебудова — продовження революції”...

Саме на ґрунті останнього сленгу у мене якось зав’язався багатосмисловий діалог з новим завідувачем кафедри АСН (молодий дипломат, відкликаний з-за кордону, напевно, на коротку “відсидку” перед наступним відрядженням). Заглянувши у список моїх праць та зустрівши там кілька революціологічних назв, він зажадав від мене формулювання “короткої тези про місце перебудови в революціологічній сфері”. Не будучи аж надто вправним полемічним майстром, я сказав, що від обох незграбних формул, — від “революціологічної сфери” та від “перебудови — продовження революції”, — “віє недотеоретичне розуміння того, що то є і “сфера”, і “революція”... Мій шеф “закипів”: “Поясніть, та коротше. І пам’ятайте, що я спеціаліст з історії і теорії Лютневої революції 1917 року”. Я теж відповів досить різко: “І я спеціаліст — із загальної теорії соціальної революції, що зараз і доведу. Щодо змісту поняття “сфера” Ви дізнаєтесь з моєї дисертації, а щодо перебудовчого сленгу — даю коротке пояснення з двох пунктів. По-перше, той автор сленгу плутається у філософському співвідношенні двох консекутивних понять: “соціальна революція” — це “ціле”, а “політична революція” — це “частина” або “центральный акт соціальної революції”, акт захоплення механізму політичного владарювання країною. По-друге, той автор та його прихильники не розуміють, що нова політична революція покладе кінець їхній правлінській каденції...”. Мій співрозмовник знову вибухнув гнівом: “А чи знаєте Ви, хто є той автор? — Це М. С. Горбачов!” (Я справді цього не знав, тому розгублено замовк.) “Ось бачите, що робить навіть і з ученими незнання елементарних речей. Словом, мені ясно, що Ви — початкуючий дисидент, та ще й такий, що не вміє ховатися від зовнішньої аналітики”.

Ось таким чином я виявився/проявився і “гародистським ревізіоністом”, і “погано прихованим дисидентом”... Деякий час глибину мого ества гриз якийсь внутрішній гедзь, запитуючи: “А мої наставники/консультанти, — вони теж “майже дисиденти” або ж догматики? Про нового завідувача, революціолога, два роки опісля дізнався, що він в молоді роки — “мажор”, а в зрілі — “стукач” (член парткомісії, через якого вигнали з АСН кількох українців — В. Черняка, В. Зоца, В. Полохала та ін., а мене, як з’ясувалося, захистили Яковлев та Ітс). В теоретико-андрагогічному плані усі названі старші колеги мене цілком задовольняли, — про що я не раз висловлювався друкованим словом [7, 15–17]. А як вони проявлялися/фактично являлися на політико-кратологічній практиці? Цікава така “деталь на відстані”. У грудні 1992 р. щойно призначений Прем’єр суверенної України Л. Д. Кучма у присутності М. П. Білоблочкиного приймав мене до “своєї команди” [6, 58–59]. Почувши від мене ім’я О. М. Яковлева, щиро зауважив: “Це — стара гвардія нефальшивих професіоналів, на яких тримався такий гігант, як Союз РСР”. Згодом, але “аргументом від противного”, він на письмі додав: “...Навіть у найплюралістичнішому суспільстві дисидентство у владних структурах є неприпустимим” [10, 190].

Спливла перша половина докторантського терміну в АСН. Час підбивати деякі підсумки... Об'єктивним чином з'ясувалося, що — за умовно позначене десятиліття 1975–1985, — йдучи за методологом М. Фуко, зі своєю соціально-політичною сферологією я “опинився на безмежному епістемному полі, досі ще в науці не окресленому та не проміреному думкою...” [14, 364]. Судячи з усього, за два докторантських роки оте “епістемне поле” мені вдалося кількома маркерами “по-своєму” рельєфно проміряти. Зокрема, я мав підстави констатувати про себе: на концептуальній площині своєї теми, — звісно, крім жахливої поразки на захисті першої дисертації, — інших значних негативів не мав. А позитиви і напівпозитиви — на долоні: 1) зі сферологічної проблематики опублікував три статті, одну велику та одну малоформатну монографії; 2) на трьох профільних кафедрах відповідних вузів у Ленінграді, Чернівцях та в Москві позитивно апробувався як здобувач докторської ступені із ще не досліджуваної проблеми; 3) у тексті (незахищеної) дисертації її атестанти/апробатори відзначали до десятка теоретичних новел, у тому ж числі — три досвідні моделі способу динамізації суспільного розвитку; 4) до творчого вжитку впроваджено новий дослідницький метод і чотири нові понятійно-термінологічні одиниці.

Як висновок.

У проблемно-тематичному лоні статті найбільш сутнісним позитивом лягли дві оцінки головного наукового консультанта зазначеного докторантського етапу — О. М. Яковлева:

1. При передзахисній атестації дисертації на кафедрі (вересень 1987 р.) він зазначав: вдала локалізація політичної сфери у контексті з іншими суспільними сферами життя, — ця теоретична акція “виявилася унікальним науковим відкриттям”, яке, — нехай би було воно відомим правлячому політикуму СРСР/КПРС [бодай кілька років до квітневого (1985 р.) Пленуму ЦК], — воно могло б “відмінити” початок революційної перебудови [7, 14; 11, 78].

2. На самому засіданні СВР — при відсутності самого О. М. — учений секретар зачитував з письмового “Відгуку наукового консультанта” висновок: в атестованому тексті міститься констатація того, що “засновано нову наукову дисципліну зі своїми параметрами неповторної творчої новизни”.

Джерела

1. Афоризми Британії: Сб. афоризмов: В 2 т.: Т. I / Сост. С. Б. Барсов. М.: ЗАО “Центрполиграф”, 2006. 382 с.
2. Варзар І. М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія. К.: Школяр, 1994. 224 с.
3. Варзарь І. М. Диалогія “революція – реформа” в теоретико-історіологічних рефлексіях текущих українських реалій // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Спецвипуск: Політика і духовність в умовах глобальних викликів. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 15–28.
4. Варзар Іван. Політичний портрет Петра Могилы на історичному тлі та в контекстах реалій Ренесансної епохи // Із контекстів минулих літ. Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах. К.: МП Леся, 2015. Кн. 3. 325 с.

5. Варзар І. Партологічний квадрат // Новітня політична лексика (Неологізми, окаріоналізми та інші новотвори): Енциклопедичний словник-довідник [за заг. ред. Н. М. Хоми]. Львів: Новий Світ – 2000, 2015. С. 280.
6. Варзар І. М. До аналізу генез і теоретико-методологічних засад концепту “область державної політики”: деякі аплікації до політолого-освітянського дискурсу // Формування державної освітньої політики: філософські, теоретичні та прикладні аспекти / Голова ред. ради В. П. Андрущенко. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. С. 56–67.
7. Варзар І. М. У витоків процесу легалізації політології та її “обростання” галузевими соціально-політичними науками // Наукові праці МАУП. Серія: Політичні науки. Вип. 2 (56). К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. С. 6–24.
8. Горбулін Володимир. Мій шлях у Задзеркалля. Не лише подорожні нотатки. К.: Брайт Букс, 2019. 272 с.
9. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. 2-е изд. М.: Наука, 1975. 720 с.
10. Кучма Леонід. Вірю в український народ: Вибрані статті, виступи. К.: Альтернативи, 2000. 504 с.
11. Наукова школа політичної етнології І. М. Варзаря // Науковці України – еліта держави. Т. V: Наукові школи України. К.: Логос – Україна, 2017. С. 78–80.
12. Паскаль Блез. Мысли [Мысль 72] // В сб. Франсуа де Ларошфуко. Максимумы. Блез Паскаль. Мысли. Жан де Лабрюйер. Характеры / Пер. с фр. М.: Худ. лит., 1974. С. 121–126.
13. Тімашова В. М. Політична сфера транзитного суспільства: стан розробки проблеми та еволюційні тенденції: монографія. К.: Друк. двір О. Федорова, 2017. 360 с.
14. Фуко Мишель. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Пер. с фр. СПб.: А – cad, 1994. 407 с.
15. Харарі Ювал Ной. Історія людства від минулого до майбутнього: Пер. з англ. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 544 с.

Varzar I. M. Some Cognitive Measures Of The Sphero-Industrial Way Of Dynamization Of Social Development: The Result Of The Process Of Constitution Of The Authorshop.

The article reproduces the historiography of the author's development in the 1970s-1980s of the problem of the spherological mode of dynamization of social development (hereinafter: the Dynamic mode). As a vague episteme, this idea emerged on the research horizon at the turn of the 1930s, when even in the West even Ford engineering and the brilliant duel of A.-J. Toynbee Challenge – Answer “has stuck in the wall of its capabilities”. That's when the phenomenon of planning policy and scientific prediction appeared in the “peculiar lag” between Soviet time and the World Space. The phenomenon manifested itself quite properly in the 1930s – the first half of the 1950s – until the arrogant counter-phenomenon “Three-De” came to him: amateur – dogmatic – fool. The consequences of its destruction by the mid-1970s – in the palm of your hand: voluntary correction of any plans; falsifying forecasts and projections into the future; stealing budgets at all levels; repression of apolitical professional staff; ostracizing dissenting intelligentsia; “methodical” impoverishment of the masses; the deportation of ethno-minority peoples and the like.

By the end of the 1970s – an alternative to all this “black negativity” – the author came up with his political-spherical idea. The starting point was the opinion of the medieval scholar and poet Alcuin (7th c.): In itself a person and everything he creates – everything has a spherical shape. During 1975–1985, the first two models of Dynamic mode, “chain-stage” and “linear-spiral”, were opened in a series of “manuscripts on the table” and small-format publications. In the spring of 1986 (from the “submission” of the new Program of the CPSU and in the eu-

phoric search for the place of the Communist Party in the political system of the USSR), in the concept of the author, a third, sphere-branch model was reflected. Its holdings include the following: (1) the definition of the phenomenon of “sphere of public life”; (2) breeding the concepts of “sphere of life” and “branch of activity”; (3) identifying the optimal number of public spheres; (4) the expedient placement has been restated in the context of five other areas of political, spiritual and ethno-historical. In the depths of the last conflict lies a whole range of different roles of the two leading institutions of the political sphere — the “party of power” and “political state”. The central theoretician of the article: it is from these two institutions that the nature, dynamics and vectors of each country’s development depend on its horizon. In the variety of interactions and reflections identified by the theoretician in the fall of 1987, the cognitive corpus of a new branch of science — socio-political spherology, according to which, naturally, the author thinks — the future is self-releasing.

<https://doi.org/10.32689/2523-4625-2019-02/58-73-86>

Надійшла 3 грудня 2019 р.